

Грібов Михайло Леонідович,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

Козаченко Олександр Іванович,

професор кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності навчально-наукового інституту права Міжрегіональної академії управління персоналом, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕГЛАСНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

З давніх часів правоохоронні, розвідувальні та контррозвідувальні органи усіх держав світу таємно використовували послуги осіб, які погоджувались на засадах конспірації здобувати та надавати їм необхідну інформацію, негласно створювати умови потрібні для проведення певних дій, заходів, операцій тощо. Незважаючи на стрімкий розвиток науки і техніки, значні досягнення в галузі інформаційних технологій, інтенсивну інформатизацію суспільства даний вид діяльності в усьому світі залишається основним засобом попередження та виявлення злочинів, а у багатьох випадках і їх розслідування [1].

Сьогодні в Україні у сфері негласного співробітництва накопичилася низка нерозв'язаних проблем, насамперед юридичного характеру [2, 3]. Ці проблеми значно знижують ефективність використання конфіденційної допомоги громадян у боротьбі зі злочинністю.

Невід'ємним елементом вдосконалення будь-якої діяльності, у тому числі й правоохоронної, є використання досвіду інших держав. У цьому плані не є винятком і негласне співробітництво. Підвищення ефективності інституту негласного співробітництва в Україні, в числі іншого, має ґрунтуватися на запозиченні позитивного іноземного досвіду.

З метою внесення конкретних пропозицій з вдосконалення законодавства України в частині використання негласного співробітництва для виконання завдань протидії злочинності (на основі міжнародного досвіду), а також визначення особливостей практичної реалізації таких пропозицій нами було проведене спеціальне дослідження.

У межах досягнення зазначеної мети було виконано наступні завдання:

1) визначення елементів зарубіжного досвіду правового регулювання негласного співробітництва, які доцільно запровадити до українського законодавства з метою підвищення ефективності протидії злочинності;

2) визначення умов, за яких зазначені зміни будуть дієвими та ефективними.

За результатами проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків.

1. Запозичення позитивного іноземного досвіду негласного співробітництва має бути науково обґрунтованим та урахувати відмінності правових систем України та інших держав, застосування різних механізмів правового регулювання однотипних суспільних відносин, різних традицій, звичаїв та поведінкових стереотипів, притаманних народам України та інших країн.

Передумовами успішного використання досвіду розвинутих зарубіжних країн для реформування інституту негласного співробітництва є: по-перше, значні фінансові інвестиції у розбудову та функціонування цього інституту, по-друге, радикальна зміна ставлення населення до осіб які негласно сприяють діяльності правоохоронних органів у позитивний бік. Останнє можливе лише за умов реального зростання економічного потенціалу країни й добробуту громадян, реального забезпечення державою їх соціального та правового захисту, реалізації їх прав і свобод, передбачених Конституцією України.

2. З метою вдосконалення правового регулювання негласного співробітництва в Україні можливо вжити наступних заходів:

2.1. За прикладами ФРН та США в Україні доцільно регламентувати діяльність осіб, які за власною ініціативою, використовуючи законодавчі гарантії конфіденційності, надають правоохоронним органам (безкоштовно або за винагороду) достовірну та актуальну інформацію про підготовку та вчинення злочинів (незалежно від об'єкта посягання). При цьому варто урахувати досвід Російської федерації щодо унормування призначення і виплати поліцією винагороди за допомогу в розкритті злочинів і затриманні осіб, які їх вчинили, забезпечення конфіденційності надання такої інформації та безпеки осіб, які її повідомили. Ці особи не можуть вважатися негласними співробітниками (позаштатними негласними працівниками), але є

складовою соціального інституту негласного співробітництва. З їх числа у подальшому може формуватися негласний апарат, а самі вони мають розглядатися як потенційні кандидати до такого співробітництва, як це практикується у США, ФРН та інших розвинутих демократичних країнах.

2.2. Корисним для запровадження в Україні є досвід США щодо залучення до співробітництва розроблюваних, підозрюваних, обвинувачених та засуджених (ув'язнених) на визначених законом підставах щодо можливості звільнення їх від відбування кримінального покарання або його пом'якшення у разі надання реальної допомоги у виявленні та (або) розслідуванні фактів підготовки та (або) вчинення злочину.

2.3. Доцільним є і запровадження в Україні програми захисту свідків, за аналогією із США, що можливе лише за вказаних вище економічних умов.

2.4. Корисним для запровадження в Україні є досвід, що має місце як у розвинутих демократичних країнах, так і в країнах пострадянського простору щодо можливості безпосередньої участі негласних співробітників у проведенні оперативно-розшукових заходів (негласних слідчих дій) та використання ними спеціальних технічних засобів одержання та фіксації інформації з метою отримання доказів у кримінальному провадженні.

2.5. Щодо урахування досвіду країн пострадянського простору, то доцільним убачається унормування на рівні закону наступних положень:

а) чітке визначення виплат та винагород негласним співробітникам, як таких, що не можуть бути оподатковані;

б) визначення прав негласних співробітників: на компенсацію витрат, понесених у зв'язку з їх участю в оперативно-розшукових заходах, а також збитків, що настали у зв'язку з цим; на збереження в таємниці відомостей про надання ними сприяння органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність; відмовитися в односторонньому порядку від виконання договору, укладеного в зв'язку з участю в оперативно-розшуковій заході, за умови повернення або оплати ними всього отриманого за цим договором; на доступ до державної таємниці в обсязі, який необхідний їм для виконання своїх обов'язків при наданні сприяння на конфіденційній основі правоохоронним органам; на забезпечення власної безпеки і безпеки їх близьких, а також збереження їх майна від злочинних посягань, пов'язаних

з наданням ними сприяння на конфіденційній основі правоохоронним органам;

в) обмеження щодо можливості залучення до негласного співробітництва лише дієздатних повнолітніх осіб (а з урахуванням досвіду управління по боротьбі з наркотиками США – встановлення, у якості винятку, випадків та умов за яких до негласного співробітництва можуть бути залучені неповнолітні);

г) можливість проведення особисто негласним співробітником за завданням оперативного працівника (слідчого, детектива): оперативного опитування, оперативного огляду, візуального спостереження, одержання зразків для порівняльного дослідження; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації;

г) можливість укладення трудового договору та зарахування термін негласного співробітництва до трудового стажу лише тим негласним співробітникам, для яких сприяння ОРД є основним видом діяльності (інші особи можуть одержати трудовий стаж для нарахування пенсії за основним місцем роботи) [4].

3. Назву ст.275 КПК України сформулювати як «Негласне співробітництво», а саму статтю викласти у такій редакції:

Слідчі органів досудового розслідування можуть на разовій основі, на підставі усних домовленостей, із забезпеченням конфіденційності та конспірації, залучати до проведення негласних слідчих (розшукових) дій дієздатних фізичних осіб за їх добровільною згодою або ініціативою, а також одержувати від них інформацію, потрібну для виконання завдань кримінального провадження. Таким особам може виплачуватися грошова винагорода за надану інформацію або послуги у розмірах, що встановлюються відомчими нормативно-правовими актами.

Слідчі органів досудового розслідування можуть на постійній основі та договірних засадах, із забезпеченням конфіденційності та конспірації, залучати до виконання завдань кримінального провадження дієздатних фізичних осіб за їх добровільною згодою або ініціативою на підставах та у порядку, передбачених ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Залучення таких осіб до виконання завдань кримінального провадження може відбуватися у формі: одержання ними та надання слідчому інформації, що має значення для кримінального провадження; створення ними сприятливих умов для проведення негласних слідчих (розшукових) дій; безпосередньої участі у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

Під час проведення процесуальних дій та для прийняття організаційних і тактичних рішень у кримінальному провадженні слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок негласного співробітництва із зазначеними особами, а також інформацію одержану негласними співробітниками оперативних підрозділів за його дорученням.

Доручення слідчого на проведення негласної слідчої (розшукової) дії оперативному підрозділу передбачає можливість даного оперативного підрозділу використовувати негласне співробітництво для її підготовки та проведення.

4. Статтю 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» потрібно викласти у такій редакції: «Органи державної влади, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань ОРД.

Штатні гласні та негласні працівники можуть на разовій основі на підставі усних домовленостей, із забезпеченням конфіденційності та конспірації, залучати до виконання окремих завдань ОРД (а також доручень слідчого, прокурора в межах кримінального провадження) дієздатних фізичних осіб за їх добровільною згодою або ініціативою. Таким особам може виплачуватися грошова винагорода за надану інформацію або послуги у розмірах, що встановлюються відомчими нормативно-правовими актами.

Штатні гласні та негласні працівники можуть на постійній основі та договірних засадах, із забезпеченням конфіденційності та конспірації, залучати до виконання завдань ОРД (а також доручень слідчого, прокурора в межах кримінального провадження) дієздатних фізичних осіб за їх добровільною згодою або ініціативою.

Такі фізичні особи є негласними співробітниками (позаштатними негласними працівниками). Їх участь у виконанні завдань ОРД (а також доручень слідчого, прокурора в межах кримінального провадження) організовується штатними гласними або негласними працівниками.

Штатні гласні та негласні працівники, які залучили особу до негласного співробітництва, у відносинах з нею представляють (уособлюють) відповідний оперативний підрозділ та діють від його імені.

Ці відносини виникають на підставі письмового або усного договору, що відповідає вимогам Цивільного кодексу України до договорів. У разі укладання усного договору

негласному співробітнику може бути запропоновано підписати зобов'язання про нерозголошення факту та змісту негласного співробітництва.

У разі укладання письмового договору там обов'язково зазначаються: обов'язки сторін щодо нерозголошення його факту та змісту негласного співробітництва, а також відповідальність за їх порушення (у тому числі матеріальна); умови, розміри та періодичність матеріальної винагороди негласного співробітника за надану інформацію та виконані доручення. Зазначена винагорода не підлягає оподаткуванню та стягуванню будь-яких зборів.

Негласний співробітник може виступити з клопотанням про оформлення з оперативним підрозділом трудових відносин з метою одержання усіх гарантій, що передбачені для працівників Законодавством України про працю. Оперативний підрозділ може задовольнити таке клопотання та укласти з негласним працівником трудовий договір (контракт). При цьому, негласний працівник має бути офіційно поінформований про ризики витоку інформації щодо негласного співробітництва з оперативним підрозділом через необхідність виконання вимог ст. 24 Кодексу законів України про працю.

Забороняється залучати до виконання завдань ОРД та кримінального провадження осіб, професійна діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці, а саме: адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо негласне співробітництво буде пов'язано з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Список використаних джерел

1. Козаченко О. І., Грібов М. Л., Співвідношення понять «конфіденційне співробітництво» та «негласне співробітництво» Вісник кримінального судочинства 2019. № 1. С. 8–17.

2. Сергєєва Д. Б. Негласне співробітництво в кримінальному процесі // Вісник кримінального судочинства. 2016. № 4. С.47–54.

3. Мороз С. М. Напрямки удосконалення законодавчого регулювання організації використання слідчим конфіденційного співробітництва з іншими особами. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 339–348

4. Грібов М. Л., Козаченко О. І. Міжнародний досвід правового регулювання негласного співробітництва 2019. № 3 (112). С.83–97.